

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.22517758.1400.11.10.1.7>

بررسی میزان توجه کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به مولفه های تربیت بین نسلی

حسین افلاکی فرد

تاریخ پذیرش: 1402/05/11

تاریخ دریافت: 1402/03/17

چکیده

جایگاه بین نسلی بیانگر موقعیت اجتماعی یک نسل است که آن را با افراد نسل دیگر متفاوت می‌کند. به عبارتی، تجربه‌های تاریخی، اختراعات، تحولات شگرف و مسائل از این دست که در زندگی یک نسل رخ می‌دهد ذهنیت متمایزی درون آن نسل شکل می‌دهد که الزاماً با ذهنیت نسل‌های قبل و بعد از آن هماهنگ نیست. هدف پژوهش حاضر، تبیین تربیت بین نسلی در دوره ابتدایی بود. روش تحقیق در این پژوهش، توصیفی از نوع تحلیل محتواست. جامعه آماری این پژوهش، تمامی کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بود؛ حجم نمونه با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند کتاب مطالعات اجتماعی (پایه سوم، چهارم، پنجم و ششم) انتخاب گردید. ابزار گردآوری داده‌ها سیاهه تحلیل محتوا بود که از طریق مطالعه حوزه تربیت بین نسلی و بررسی مطالعات پیشین تدوین گردید. به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات از فراوانی، درصد و روش آنتروپی شانون استفاده شد. یافته‌ها نشان داد که از بین ده شاخص که بر اساس آنها به تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پرداخته شد، بیشترین ضریب اهمیت (0/1799) و بار اطلاعاتی (1/327) به ارزش‌های خانوادگی و اولویت دوم به ارزش‌های اجتماعی با ضریب اهمیت (0/17069) و بار اطلاعاتی (1/259) است. اولویت سوم ارزش‌های اقتصادی، اولویت چهارم ارزش‌های هنری، اولویت پنجم ارزش‌های بین‌المللی شدن، اولویت ششم ارزش‌های ملی، اولویت هفتم ارزش‌های علمی، اولویت هشتم ارزش‌های دینی، اولویت نهم ارزش‌های سیاسی و اولویت دهم ارزش‌های فردی است.

واژگان کلیدی: تحلیل محتوا، کتب مطالعات اجتماعی، دوره ابتدایی، تربیت بین نسلی

مقدمه

تربیت بین نسلی با طرح ایده «یک جامعه برای تمامی نسل‌ها» از ایجاد احساسات مثبت بین نسلی (همبستگی مؤثر)، ارزش‌های مشترک (همبستگی مبتنی بر رضایت طرفین) و یک ساختار فرصتی مورد توجه در ارتباطات بین نسلی (همبستگی ساختاری) حمایت می‌کند که این آرمان‌ها منجر به ایجاد تعهد در نقش‌ها و وظایف مدنی (همبستگی معیاری) می‌گردند (جاروت²، 2010). بر این اساس تربیت بین نسلی نگاه ویژه‌ای به یادگیری دانش، توانش و نگرش‌هایی دارد که فرد را در تعامل مؤثر و مطلوب با افراد دیگر و جامعه یاری می‌رساند.

بنگستون³ دیدگاه‌های عمده در خصوص شکاف میان نسل‌ها را به سه دسته: 1- نظریه‌های شکاف بزرگ 2- توهم شکاف یا القایی بودن شکاف 3- نظریه‌های تفاوت یا تفاضل انتخابی شکاف طبقه‌بندی می‌کند (معیدفر، 1383).

اینگلهارت⁴ در یک بررسی دقیق در کتاب «تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی» تغییرات در ارزش‌های جامعه را روندی ارزیابی می‌کند که نه یک شبهه، بلکه از نسلی به نسل دیگر حادث می‌شود. وی با مطرح ساختن دو فرضیه اصلی خود تحت عنوان «فرضیه کمیابی» و «فرضیه اجتماعی شدن» دگرگونی ارزش‌ها در اثر شکاف نسلی را در سطح کشورهای پیشرفته صنعتی بررسی کرده است (آزاد ارمکی، 1383).

معیدفر (1383) دیدگاه‌های موجود در باب وجود یا عدم وجود شکاف نسلی در ایران را به چهار دسته تقسیم کرده است: 1- معتقدان به وجود شکاف نسلی در ایران که خود به دو دسته بدبینان و خوش‌بینان به شکاف اصلی منفک می‌شوند. 2- آنان که قائل به تفاوت نسلی هستند نه شکاف بین نسل‌ها 3- دیدگاهی که مسأله اصلی را نه گسست نسلی، بلکه گسستی فرهنگی می‌داند 4- دیدگاهی که با بیم و امید، شرایط فعلی را در صورت عدم مدیریت صحیح، دارای پتانسیل گسترش تفاوت نسلی تا سرحد شکاف نسلی تلقی می‌کند.

مددپور (1382) نیز به تقسیم‌بندی دیگری در این رابطه اشاره کرده است:

- رویکرد صوری که معتقد است تغییر در صورت فرهنگی تا محتوای فرهنگی حادث گردیده است.

یکی از مهم‌ترین مسائل حوزه آسیب‌شناسی خانواده، مسأله شکاف نسل بین والدین به‌عنوان نسل دیروز و فرزندان به‌عنوان نسل امروز است. در خانواده معاصر، به دلایل مختلفی چون: افزایش فردگرایی، اهمیت یافتن حقوق فردی، کاهش اقتدار والدین و افزایش سریع و وسیع ارتباطات جمعی، فرزندان فاصله بیشتری با والدین پیدا کرده‌اند. با وجود اینکه فرزندان در یک فضای فرهنگی مشترک باوالدین زندگی می‌کنند، اما در مقایسه با آنها اطلاعات، گرایش‌ها و رفتارهای متفاوتی دارند (میرساردو و صداقت، 1388). عوامل متعددی بر این پدیده تأثیر می‌گذارند و بردامنه این شکاف روزبه‌روز می‌افزایند. سرعت تحولات و بسط ارتباطات باجهان توسعه‌یافته، توجه بیشتر جوانان به برنامه‌های جهانی‌شدن فرهنگ، رسانه‌ها، گسترش روزافزون انجمن‌ها و کانون‌هایی غیر از کانون خانواده برای پیوستن و تعلق یافتن جوانان به آنها و غیره از آن جمله است (ربانی و صفایی‌نژاد، 1384). با ورود تکنولوژی و وسایل ارتباط جمعی در خانواده‌ها، ارزش‌های اجتماعی خانواده‌ها تحت تأثیر قرار گرفته و موجب شده تا شاهد تغییراتی در رفتار و گفتمان نسل جوان باشیم. از جمله این وسایل دسترسی آسان به وسایل ارتباط جمعی می‌باشد. وسایل ارتباط جمعی علاوه بر نقاط قوت، امروزه دارای نقاط ضعفی هم هست. وسایل ارتباط جمعی فواصل را ناپدید می‌سازند، همچنان که تفاوت‌ها بین انسان‌ها را تا حدود زیادی شفاف‌تر می‌سازد (اسلاوین، 2001؛ به نقل از کفاشی، 1394). بررسی تفاوت نگرش‌ها و ارزش‌های دو نسل والدین و فرزندان در قلمرو مطالعات بین نسلی دارای قدمت طولانی است. جامعه‌شناسان با استفاده از دو رویکرد جامعه‌شناختی خرد و کلان به کشف روابط بین نسلی در سطح گسترده‌ای نائل آمده‌اند. در جامعه ما نیز طی چند سال اخیر، توجه نسبتاً زیادی به بررسی این روابط به‌ویژه در سطح خرد (روابط بین نسلی در سطح خانواده) معطوف گردیده است و دارای رویکردهای متعددی است (سهراب‌زاده، 1388).

برنامه‌های تربیت بین نسلی به‌منظور کاهش شکاف نسلی طراحی شده‌اند. هدف تربیت بین نسلی، تبادل فرهنگی _ اجتماعی و حمایت از خانواده‌هاست که ممکن است به‌وسیله عوامل اجتماعی و اقتصادی و... به مخاطره بیفتد (نیومن و هاتون¹، 2008).

2. Jarrott

3-Bengsten

4-Inglehart

1- Newman & Hatton

اجتماعی دوره ابتدایی تحصیلی جزء دروس عمومی این دوره می‌باشد که هدف کلی آنها ارتقاء بینش علمی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی فارغ‌التحصیلان این دوره می‌باشد و محتوای این کتب به نحوی سازمان‌دهی می‌شوند که دانش‌آموزان به اهداف فوق دست یابند (رشیدی، 1396). بی‌توجهی به آموزش ابتدایی می‌تواند هر جامعه‌ای را متوجه خسارات و ضایعات جبران‌ناپذیری کند، از این رو، تهیه یک برنامه‌ریزی مؤثر و مناسب در نظام آموزشی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا ارکان مهم تعلیم و تربیت برنامه درسی است. بدون برنامه‌ریزی در هیچ دوره‌ای نمی‌توان کاری را انجام داد و یک برنامه‌ریزی حساب‌نشده از جمله عواملی هستند که در عدم دستیابی به اهداف آموزشی مؤثر است. بنابراین کشورها، متعهد به اصلاحات عمده در مدرسه و برنامه درسی در زمان‌های مشخص آینده شده‌اند که تربیت بین نسلی قسمت عمده- ای از این قراین اصلاح است.

پس از یک‌طرف، تربیت بین نسلی حاوی مؤلفه‌ها و مسائل ویژه و پویایی است که نیاز است مورد مطالعه عمیق‌تر و از طرف دیگر، جایگاه و چگونگی آن در برنامه- های درسی و محتواهای آموزشی کشور ما مشخص نیست و استنادات تحقیقی هم در این رابطه وجود دارد، لازم است بررسی بیشتر صورت گیرد. بر این اساس و با توجه به شرایط اجتماعی و ارتباطی امروز ایران و فقدان تحقیقات لازم در این حوزه، عنوان پژوهش حاضر «تبیین تربیت بین نسلی در دوره ابتدایی ایران» انتخاب شده است تا محتوای کتب علوم اجتماعی دوره متوسطه که منبع تجارب و فرصت‌های یادگیری دانش‌آموزان است را از جهت بکارگیری مؤلفه‌های تربیت بین نسلی که در ذیل آمده مورد بررسی قرار دهد (افلاکی فرد و همکاران، 1392).

ارزش‌های فردی شامل: فردیت‌گرایی، رفاه و آسایش شخصی، شادمانی و شوق زندگی، هویت‌یابی.
ارزش‌های خانوادگی شامل: وفاداری، امنیت خانواده، تعلق، ارتباط با والدین.
ارزش‌های اقتصادی شامل: اهمیت ثروت، مالکیت، پیشرفت اقتصادی، سودمندی امور.
ارزش‌های سیاسی شامل: قدرت‌طلبی، آزادی و برابری، احزاب سیاسی، مسؤلیت شهروندی.

- رویکرد تغییرات متوازن که باور دارد نسل جدید تعلق خود را به ساختار فرهنگی‌ای که ریشه در گذشته تاریخی او دارد حفظ می‌کند.

- رویکرد تزاومی که تحولات را به شکاف و تزاوم نسلی تعبیر می‌کند.

رویکرد تفاوت نسلی و نه شکاف و گسست نسلی: معتقدند اگرچه میان نسل جوان با سایر نسل‌ها تفاوت‌هایی وجود دارد، اما نمی‌توان آن را به شکاف یا گسست نسلی تفسیر نمود (توکلی، 1382) و به‌طور کلی آنان در پژوهش‌های خود استنتاج کرده‌اند که در ایران بیش از آنکه تضاد بین نسل‌ها در سطح ارزشی ملاحظه شود، وفاق و همگرایی وجود دارد (توکلی، 1382، کاشی، 1383).

دیدگاه شکاف نسلی که فرض این پژوهش بوده است؛ در ایران عواملی مانند مدرنیته و تحولات سریع جمعیتی، اجتماعی و اقتصادی و تأثیر نخبگان و انقلاب اسلامی را در کنار عدم پاسخگویی مناسب نظام سیاسی و آموزش به این تحولات از جمله عوامل موجدۀ این پدیده در ایران می‌داند (آقاجری، 1382). اوج‌گیری شکاف نسل‌ها در ایران را محصول برخورد نظام اجتماعی بومی با نظام اجتماعی و فرهنگ مدنی و عقلانی می‌داند که از غرب وارد شده بود (پناهی و علویون، 1397). تاجیک (1381) نیز می‌نویسد «شکاف میان گفتمان سنتی (پیر) و مدرن (جوان) می‌تواند به‌عنوان یکی از عوامل فراق و شکاف نسل‌ها باشد. در این بین، نقش آموزش و پرورش در تقویت همبستگی اجتماعی و هویت‌بخشی غیرقابل‌انکار است و این نقش از طریق کتاب‌های درسی پررنگ‌تر است. نقش کتاب‌های درسی، به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم و اساسی در تقویت و بازشناسی هویت دانش‌آموزان، به‌عنوان سرمایه‌های انسانی آینده کشور، قابل تعمق و تأکید است (منصوری و فریدونی، 1388). یکی از مهم‌ترین ابزارهای آموزش و پرورش در این رسالت، یعنی انتقال ارزش‌ها و شکل‌دهی هویتی، کتاب درسی است. در حقیقت، پیام‌هایی که از طریق محتوای این متون درسی به دانش-آموزان ارائه می‌شود، به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم، در انتقال میراث فرهنگی و شکل‌دهی به هویت ملی، قومی و دینی آنان اثرگذار است (آقامحمدی و اسدی، 1398).

طبق نظر گروه علوم اجتماعی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی وزارت آموزش و پرورش، دروس علوم

تحقیق توصیفی آنچه را که هست توصیف می‌کند و شامل ثبت، توصیف، تجزیه و تحلیل و تغییر شرایط موجود می‌باشد. این امر مستلزم گونه‌ای مقایسه یا مقابله است و در آن کوشش می‌شود تا روابط میان متغیرهای دست‌کاری نشده، کشف گردد. در پژوهش حاضر، محقق جهت بررسی محتوای کتب درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی (صفحات: متن، فعالیت و تصاویر) از روش تحلیل محتوا بر اساس توجه به شاخص‌های محتوایی استفاده کرده است.

جامعه آماری این پژوهش تمامی کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بود. حجم نمونه با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند کتاب مطالعات اجتماعی (پایه سوم، چهارم، پنجم و ششم) انتخاب گردید. در نمونه‌گیری هدفمند، قصد محقق انتخاب مواردی است که با توجه به هدف تحقیق، بیشترین اطلاعات را دربر داشته باشد. ملاک پژوهش برای ارزیابی مؤلفه‌های تربیت بین نسلی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی (کلمات، تصاویر، فعالیت‌ها و عبارات در متن) می‌باشد.

ابزار گردآوری داده‌ها سیاهه تحلیل محتوا چارچوب پیشنهادی تربیت بین نسلی (افلاکی فرد و همکاران 1392) بود که به منظور تحلیل محتوای کتاب‌های درسی آموزش ابتدایی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

ارزش‌های اجتماعی شامل: مشارکت و صمیمیت در روابط انسانی، قانون‌مداری، نظم و نگرش اجتماعی، مسئولیت‌پذیری.

ارزش‌های دراماتیک (هنری) شامل: زیبایی دوستی، توجه به آثار هنری، آفرینش هنری، جاودانگی جمال.

ارزش‌های علمی-نظری شامل: استدلال و حقیقت‌جویی، خردمندی و تفکر، انتقادنگری، سازمان‌دهی معرفت.

ارزش‌های مذهبی شامل: باورهای مذهبی، پرهیزگاری، وحدت‌جویی، صداقت و درستکاری.

ارزش‌های ملی شامل: میهن‌دوستی، تعلق به فرهنگ ملی، امنیت ملی، دفاع سرزمینی.

ارزش‌های بین‌المللی شدن شامل: مدرنیسم (غرب‌گرایی)، جهانی‌شدن، جنسیت، ارتباطات و فناوری.

از آنجا که دانش‌آموزان دوره ابتدایی معمولاً آمادگی بیشتری برای یادگیری دانش‌ها، کسب نگرش‌ها و توسعه مهارت‌های بین نسلی دارند، بنابراین با بهره‌گیری از ابزارهای تحقیق به تحلیل محتوای کتب درسی علوم اجتماعی این دوره اقدام می‌شود و میزان توجه این کتب به مؤلفه‌های تربیت بین نسلی تعیین شد.

روش‌شناسی پژوهش

روش این تحقیق، توصیفی و از نوع تحلیل محتوا می‌باشد. تحقیق حاضر از نظر هدف، کاربردی می‌باشد.

ردیف	مؤلفه‌ها
1	ارزش‌های فردی شامل: فردیت‌گرایی، رفاه و آسایش شخصی، شادمانی و شوق زندگی، هویت‌یابی.
2	ارزش‌های خانوادگی شامل: وفاداری، امنیت خانواده، تعلق، ارتباط با والدین.
3	ارزش‌های اقتصادی شامل: اهمیت ثروت، مالکیت، پیشرفت اقتصادی، سودمندی امور.
4	ارزش‌های سیاسی شامل: قدرت‌طلبی، آزادی و برابری، احزاب سیاسی، مسئولیت شهروندی.
5	ارزش‌های اجتماعی شامل: مشارکت و صمیمیت در روابط انسانی، قانون‌مداری، نظم و نگرش اجتماعی، مسئولیت‌پذیری.
6	ارزش‌های دراماتیک (هنری) شامل: زیبایی دوستی، توجه به آثار هنری، آفرینش هنری، جاودانگی جمال.
7	ارزش‌های علمی-نظری شامل: استدلال و حقیقت‌جویی، خردمندی و تفکر، انتقادنگری، سازمان‌دهی معرفت.
8	ارزش‌های مذهبی شامل: باورهای مذهبی، پرهیزگاری، وحدت‌جویی، صداقت و درستکاری.
9	ارزش‌های ملی شامل: میهن‌دوستی، تعلق به فرهنگ ملی، امنیت ملی، دفاع سرزمینی.
10	ارزش‌های بین‌المللی شدن شامل: مدرنیسم (غرب‌گرایی)، جهانی‌شدن، جنسیت، ارتباطات و فناوری.

(افلاکی فرد و همکاران، 1392).

- گردآوری داده‌ها: داده یک واحد اطلاعاتی است که روی یک رسانه بادوام ثبت شده از داده‌های دیگر، قابل

در پژوهش حاضر نیز با استفاده از روش تحلیل محتوا 10 مؤلفه تربیت بین نسلی در کتب آموزش ابتدایی مورد بررسی قرار خواهد گرفت که شامل مراحل زیر است:

تمیز است و با تکنیک‌های مشخصی تحلیل شده و مربوط به مسأله‌ای خاص است.

- **تقلیل داده‌ها:** تقلیل داده‌ها می‌تواند به صورت آماری، جبری، یا فقط حذف جزئیات نامربوط باشد.

- **استنباط:** استنباط دلیل وجودی هر تحلیل محتواست. استنباط تمام شناختی را که تحلیل‌گر محتوا درباره نحوه روابط داده‌ها با متن‌شان دارد بکار می‌گیرد و این شناخت با توفیق استنباط تحکیم می‌گردد.

- تحلیل

تحلیل مربوط به فرایندهای مرسوم‌تر شناسایی و ارائه الگوهایی است که ارزشمند، دارای معناداری آماری یا به طریقی مبین با توصیف نتایج تحلیل محتوا هستند. با توجه به نکات فوق‌الذکر کانون توجه این تحقیق پردازش داده‌ای جمع‌آوری شده از پیام می‌باشد. به بیان دیگر، پس از رمزگذاری پیام و مقوله‌بندی آن اطلاعات به دست آمده تحلیل می‌شود در این تحقیق تلاش شده است روش جدید که برگرفته از تئوری سیستم‌هاست و کاستی‌های روش‌های دیگر ندارد برای پردازش نتایج ارائه شود که همان روش آنتروپی شانون است که پردازش داده‌ها را در مبحث تحلیل محتوا با نگاهی جدید مطرح می‌کند بر اساس این روش تحلیل داده‌ها در تحلیل محتوا بسیار قوی‌تر و معتبرتر عمل خواهد کرد (آذر، 1380).

اعتبار و روایی

برای اطمینان از پایا بودن تحلیل محتوای کتب، سیاهه در اختیار چند نفر از همکاران که در حوزه تحلیل محتوا سابقه فعالیت پژوهشی داشتند قرارداد شد که به صورت موازی و همگام با محقق کتب مذکور را تحلیل محتوا نمایند، ضریب توافق بین اندازه‌گیری‌های مستقل توسط ایشان و پژوهشگر حدود 0/86 به دست آمد.

به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها کتاب‌های درسی آموزش ابتدایی بر اساس ده مؤلفه مورد هدف (عناصر تربیت بین نسلی) تحلیل محتوا شدند که مجموع فراوانی‌های به دست آمده بر حسب هر مؤلفه در کتب مطالعات اجتماعی تهیه شد و در مرحله بعدی داده‌های این جدول بر اساس مرحله اول آنتروپی شانون به صورت داده‌های بهنجار شده درآمدند که از رابطه زیر استفاده گردید:

$$\text{رابطه (4-3)}$$

$$p_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{j=1}^m F_{ij}} \quad (i = 1, 2, 3, \dots, m, j = 1, 2, \dots, n)$$

شماره مقوله = j شماره پاسخگو = i

F= فراوانی مقوله M= تعداد پاسخگو

p= هنجار شده ماتریس فراوانی

و سپس بر اساس مرحله دوم روش آنتروپی شانون مقدار بار اطلاعاتی داده‌های حاصل از جدول مذکور بیان می‌شوند. که از رابطه زیر استفاده می‌شود:

رابطه (5-3)

$$E_j = -k \sum_{i=1}^m [P_{ij} L_n P_{ij}] \quad (j = 1, 2, \dots, n) \quad k = \frac{1}{L_n m}$$

هنجار شده ماتریس = P شماره مقوله = j شماره

پاسخگو = I

لگاریتم = Ln = j = (1, 2, ..., n) تعداد

پاسخگو = m

و بعد بر اساس مرحله سوم روش آنتروپی شانون ضریب اهمیت اطلاعات به دست آمده بیان می‌شود تا بدین طریق مشخص شود که به طور کلی بیشترین میزان توجه و اهمیت به کدام مؤلفه تعلق دارد که از رابطه زیر استفاده می‌شود:

$$\text{رابطه (6-3)} \quad W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^n E_j}$$

درجه اهمیت = Wj بار اطلاعاتی هر مقوله = Ej

تعداد مقوله‌ها = n شماره مقوله = j

لازم به ذکر است در محاسبه E_j مقادیر p_{ij} که برابر صفر باشد به دلیل بروز خطا و جواب بی‌نهایت در محاسبات ریاضی با عدد بسیار کوچک 0/00001 جایگزین شده است اما W_j شاخصی است که ضریب اهمیت هر مقوله را در یک پیام با توجه به شکل پاسخگوها مشخص می‌کند از طرفی با توجه به بردار W مقوله‌های حاصل از پیام را نیز رتبه‌بندی می‌کنیم (آذر، 1380).

یافته‌های پژوهش

هدف اصلی انجام این پژوهش تحلیل محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت بین نسلی می‌باشد بدین منظور مؤلفه‌های تربیت بین نسلی: ارزش‌های فردی، خانوادگی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، هنری، علمی-نظری، مذهبی، ملی و بین‌المللی شدن و نیز شاخص‌های مربوط به هر یک از آن مؤلفه‌ها در کتب مطالعات اجتماعی آموزش ابتدایی با استفاده از روش تحلیل محتوا مورد بررسی قرار گرفته است.

به‌منظور تحلیل محتوای کتب از روش تحلیل محتوای آنتروپی شانون استفاده شده است؛ در این روش ابتدا مرتبه توجه کتاب‌ها که به شاخص‌های مورد بررسی توجه کرده‌اند مشخص شده و سپس با استفاده از روش آنتروپی جدول 1- توزیع فراوانی توجه به مؤلفه‌های تربیت بین نسلی در کتب علوم اجتماعی

مؤلفه‌ها کتاب	ارزش‌های فردی	ارزش‌های خانوادگی	ارزش‌های اقتصادی	ارزش‌های سیاسی	ارزش‌های اجتماعی	ارزش‌های هنری	ارزش‌های علمی	ارزش‌های دینی	ارزش‌های ملی	ارزش‌های بین‌المللی-شدن
مطالعات اجتماعی پایه سوم	5	9	12	8	21	5	7	3	4	3
مطالعات اجتماعی پایه چهارم	6	7	10	3	17	6	15	3	5	4
مطالعات اجتماعی پایه پنجم	7	8	15	8	20	5	10	8	6	2
مطالعات اجتماعی پایه ششم	9	10	10	20	19	8	14	6	8	3
جمع	27	34	47	39	77	24	46	20	23	13

جدول فوق نشان می‌دهد که در کتب علوم اجتماعی آموزش ابتدایی به ترتیب به مؤلفه‌های ارزش‌های فردی (27 مرتبه)؛ ارزش‌های خانوادگی (34 مرتبه)؛ ارزش‌های اقتصادی (47 مرتبه)؛ ارزش‌های سیاسی (39 مرتبه)؛ ارزش‌های اجتماعی (77 مرتبه)؛ ارزش‌های هنری (هیچ مرتبه)؛ ارزش‌های علمی-نظری (46 مرتبه)؛ ارزش‌های دینی و مذهبی (20 مرتبه)؛ ارزش‌های ملی (23 مرتبه) و ارزش‌های بین‌المللی شدن (13 مرتبه) توجه شده است. کمترین توجه به مؤلفه ارزش‌های بین‌المللی شدن (13 مرتبه) و بیشترین توجه به مؤلفه ارزش‌های اجتماعی (77) شده است.

داده‌ها از طریق تکنیک آنتروپی شانون مورد تحلیل قرار گرفتند که به شرح زیر عمل شده است:

در مرحله اول، ماتریس فراوانی بهنجار¹ می‌شود. بدین منظور از فرمول (1) استفاده می‌شود:

$$E_j = -k \sum_{i=1}^m [p_{ij}(\ln p_{ij})] \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (2)$$

به طوری که $k = 1/\ln(m)$ است.

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^n E_j} ; \quad \forall j \quad (3)$$

نتایج حاصل از این تکنیک در جداول (2) و (3) نشان داده شده است:

در مرحله دوم، بار اطلاعاتی هر شاخص محاسبه می‌شود و در ستون‌های مربوطه قرار داده می‌شوند. بدین منظور از فرمول (2) استفاده می‌شود:

در مرحله اول، ماتریس فراوانی بهنجار¹ می‌شود. بدین منظور از فرمول (1) استفاده می‌شود:

$$P_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^m a_{ij}} ; \quad \forall i, j \quad (1)$$

¹Normalized

جدول 2- ماتریس فراوانی بهنجار شده

ارزش‌های فردی	ارزش‌های خانوادگی	ارزش‌های اقتصادی	ارزش‌های سیاسی	ارزش‌های اجتماعی	ارزش‌های هنری	ارزش‌های علمی	ارزش‌های دینی	ارزش‌های ملی	ارزش‌های بین‌المللی شدن	
0.06494	0.37500	0.26087	0.40000	0.27273	0.20833	0.15217	0.15000	0.17391	0.25000	پایه سوم
0.07792	0.29167	0.21739	0.15000	0.22078	0.25000	0.32609	0.15000	0.21739	0.33333	پایه چهارم
0.09091	0.33333	0.32609	0.40000	0.25974	0.20833	0.21739	0.40000	0.26087	0.16667	پایه پنجم
0.11688	0.41667	0.21739	1.00000	0.24675	0.33333	0.30435	0.30000	0.34783	0.25000	پایه ششم

جدول 3- یافته‌های حاصل از اجرای تکنیک آنتروپی شانون

شاخص‌ها	فراوانی	درصد فراوانی	بار اطلاعاتی	ضریب اهمیت
ارزش‌های فردی	27	7.74	0.76943	0.104307
ارزش‌های خانوادگی	34	9.74	1.32728	0.1799314
ارزش‌های اقتصادی	47	13.47	1.25563	0.1702181
ارزش‌های سیاسی	39	11.17	0.92626	0.1255673
ارزش‌های اجتماعی	77	22.06	1.25914	0.1706934
ارزش‌های هنری	24	6.88	1.24372	0.1686035
ارزش‌های علمی	46	13.18	1.22492	0.1660546
ارزش‌های دینی	20	5.73	1.18044	0.1600246
ارزش‌های ملی	23	6.59	1.23230	0.1670555
ارزش‌های بین‌المللی شدن	12	3.44	1.23608	0.1675683

اولویت نهم ارزش‌های سیاسی و اولویت دهم ارزش‌های فردی است. کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی در خصوص پرداختن به مؤلفه ارزش‌های فردی که یکی از مؤلفه‌های اصلی تربیت بین نسلی است به نحو متوسط عمل کرده است. با توجه به اهداف دوره ابتدایی و کتب مطالعات اجتماعی با توجه به مؤلفه ارزش‌های فردی باعث می‌شود تا دانش‌آموزان با شاخص‌های فردیت‌گرایی، رفاه و آسایش شخصی، شادمانی و شوق زندگی و هویت‌یابی آشنا شوند.

توجه به مؤلفه ارزش‌های خانوادگی با استفاده از شاخص‌های: وفاداری، امنیت خانواده، تعلق و ارتباط با والدین در کتب مطالعات اجتماعی موردبررسی قرار می‌گیرد.

با توجه به یافته‌ها در کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به مؤلفه ارزش‌های خانوادگی توجه کافی شده است که از فراوانی بالایی برخوردار است به طوری که کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم بیشترین و کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم کمترین توجهی نداشته‌اند.

بنابراین، از بین ده شاخص که بر اساس آنها به تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پرداخته شد، بیشترین ضریب اهمیت (0/1799) و بار اطلاعاتی (1/327) به ارزش‌های خانوادگی و اولویت دوم به ارزش‌های اجتماعی با ضریب اهمیت (0/17069) و بار اطلاعاتی (1/259) اختصاص دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر، تبیین تربیت بین نسلی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی است. یافته‌ها نشان داد که از بین ده شاخص که بر اساس آنها به تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پرداخته شد، بیشترین ضریب اهمیت (0/1799) و بار اطلاعاتی (1/327) به ارزش‌های خانوادگی و اولویت دوم به ارزش‌های اجتماعی با ضریب اهمیت (0/17069) و بار اطلاعاتی (1/259) است. اولویت سوم ارزش‌های اقتصادی، اولویت چهارم ارزش‌های هنری، اولویت پنجم ارزش‌های بین‌المللی شدن، اولویت ششم ارزش‌های ملی، اولویت هفتم ارزش‌های علمی، اولویت هشتم ارزش‌های دینی،

است که از طریق گفتگوی انتقادی و تجزیه و تحلیل دیالکتیکی تجربه روزمره، تدریس را مورد تأکید قرار می‌دهد (فتحی‌واجارگاه، 1386). از نظر اپل یکی از مسائلی که از دیر باز تاکنون برنامه درسی با آن مواجه بوده است؛ عبارت است از آنچه که باید در مدارس آموخته شود. این مسأله که چه چیزی باید به بچه‌ها آموزش داده شود، پرسشی است که با ارزش‌ها، ترجیحات، برابری و شادی و انتخاب گره خورده است. گروه‌های رقیب در تلاش‌اند تا تعیین کنند، کدام نیاز بچه و چگونه باید برطرف شود، ارزش‌های چه کسی باید مورد ارجح و احترام قرار گیرد و ارزش‌های چه کسانی باید حفظ و حمایت شود (فتحی‌واجارگاه، 1386).

توجه به مؤلفه ارزش‌های اجتماعی با استفاده از شاخص‌های: مشارکت و صمیمیت در روابط انسانی؛ قانون-مداری، نظم و نگرش‌های اجتماعی و مسئولیت‌پذیری در کتب مطالعات اجتماعی ابتدایی مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به یافته‌ها به مؤلفه ارزش‌های اجتماعی در کتب مطالعات اجتماعی ابتدایی توجه کافی شده است که بالاترین فراوانی را در بین سایر مؤلفه‌های تربیت بین نسلی برخوردار است، به طوری که کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم بیشترین توجه و کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم کمترین توجه را دارا می‌باشد.

همچنین با توجه به دیگر یافته‌ها ضریب اهمیت مؤلفه ارزش‌های اجتماعی 0/170 می‌باشد که بعد از مؤلفه ارزش‌های خانوادگی، دارای بالاترین ضریب اهمیت می‌باشد. بنابراین می‌توان گفت که کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به‌طور مطلوب به این مؤلفه پرداخته است.

توجه به مؤلفه ارزش‌های دراماتیک (هنری) با استفاده از شاخص‌های: زیبایی دوستی، توجه به آثار هنری، آفرینش هنری و جاودانگی جمال در کتب مطالعات اجتماعی مورد بررسی قرار می‌گیرد با توجه به یافته‌ها به مؤلفه ارزش‌های هنری در کتب مطالعات اجتماعی ابتدایی توجه متوسط شده است، به طوری که کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم بیشترین توجه و کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم و پنجم کمترین توجه را دارا می‌باشد.

همچنین با توجه به دیگر یافته‌ها ضریب اهمیت مؤلفه ارزش‌های دراماتیک (هنری) 0/168 می‌باشد که نشان می‌دهد در کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی توجه نسبتاً کافی شده است.

اگر بپذیریم که سنت یکی از ارکان مناسبات نسلی است، به تبع آن هنر نیز باید در این فرایند جایگاهی داشته باشد و به‌عنوان یکی از عوامل ارتباط میان نسل‌ها تلقی گردد و با عنایت به نقش و جایگاه دروس مطالعات

همچنین با توجه به یافته‌ها و ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه ارزش‌های خانوادگی (0/1799) بیشترین توجه را در بین مؤلفه‌های تربیت بین نسلی در کتب مطالعات اجتماعی آموزش ابتدایی به خود اختصاص داده است؛ با توجه به اهمیت بسیار بالای این مؤلفه در بین مؤلفه‌های تربیت بین نسلی انتظار می‌رود که در کتب مطالعات اجتماعی از توجه به این مطلب کم نشود، چراکه با توجه به تحقیقات انجام‌شده یکی از مهم‌ترین عوامل کاهش شکاف نسلی و جامعه‌پذیر کردن فرزندان ارتباط دو نسل والدین و فرزندان می‌باشد. بنابراین کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی، در خصوص پرداختن به مؤلفه ارزش‌های خانوادگی که مهم‌ترین مؤلفه‌های تربیت بین نسلی می‌باشد به نحو مطلوب عمل کرده است.

توجه به مؤلفه ارزش‌های اقتصادی، با استفاده از شاخص‌های: اهمیت ثروت، مالکیت، پیشرفت اقتصادی و سودمندی امور در کتب مطالعات اجتماعی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

با توجه به یافته‌ها در کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به مؤلفه ارزش‌های اقتصادی توجه کافی شده است، بنابراین بیشترین توجه به ارزش‌های اقتصادی در کتب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و کمترین توجه مربوط به پایه‌های چهارم و ششم است.

همچنین با توجه به دیگر یافته‌ها ضریب اهمیت مربوط به این مؤلفه 0/170 می‌باشد که نشان می‌دهد ضریب اهمیت بالایی است و انتظار می‌رود با توجه به اهداف دوره ابتدایی و کتب مطالعات اجتماعی، میزان توجه به این مؤلفه حفظ شود.

توجه به مؤلفه ارزش‌های سیاسی با استفاده از شاخص‌های: قدرت‌طلبی، آزادی و برابری، احزاب سیاسی و مسئولیت شهروندی در کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

با توجه به یافته‌ها در کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به مؤلفه ارزش‌های سیاسی توجه شده است که از فراوانی متوسطی برخوردار است به طوری که کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم بیشترین و کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم کمترین توجه را به این مؤلفه داشته‌اند.

همچنین با توجه به دیگر یافته‌ها ضریب اهمیت مؤلفه ارزش‌های سیاسی 0/125 می‌باشد، بنابراین می‌توان گفت که کتب مطالعات اجتماعی آموزش ابتدایی به‌طور نسبتاً مطلوبی به مؤلفه ارزش‌های سیاسی پرداخته است.

یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین رویکردهای مطرح در برنامه درسی، رویکرد یا پداگوژی سیاسی می‌باشد؛ رویکردی است برای درک و فهم روابط مدرسه و جامعه از چشم‌انداز روابط اجتماعی موجود. این پداگوژی همچنین رویکردی عملی نسبت به تدریس، یادگیری و پژوهش

توجه به مؤلفه ارزش‌های ملی با استفاده از شاخص‌های: میهن‌دوستی، فرهنگ ملی، امنیت ملی و وحدت ملی در کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

با توجه به یافته‌ها به مؤلفه ارزش‌های ملی در کتب مطالعات اجتماعی ابتدایی توجه متوسط شده است، به طوری که کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم بیشترین توجه و کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم کمترین توجه را دارا می‌باشد.

همچنین با توجه به دیگر یافته‌ها ضریب اهمیت مؤلفه ارزش‌های ملی 0/167 می‌باشد که نشان می‌دهد از ضریب اهمیت مناسب برخوردار است. با وجود خرده فرهنگ‌ها، اقوام مختلف و گویش‌های متعدد در کشور پهناور جمهوری اسلامی ایران و لزوم همبستگی و پیوستگی فرهنگی و شکل‌گیری وحدت ملی منسجم و القاء حس وطن‌دوستی و وطن‌پرستی و عشق ورزیدن به فرهنگ ملی و پایدار و نقش برنامه درسی رسمی و از آن مهم‌تر محتوای کتب خصوصاً کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی انتظار می‌رود شاهد وجود آثار این مؤلفه و شاخص‌های آن در محتوای کتب مذکور باشیم.

توجه به مؤلفه ارزش‌های بین‌المللی شدن با استفاده از شاخص‌های: غرب‌گرایی (مدرنیسم)، جهانی‌شدن، جنسیت و فناوری و ارتباطات در کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

با توجه به یافته‌ها به مؤلفه بین‌المللی شدن در کتب مطالعات اجتماعی ابتدایی توجه کافی نشده است، به طوری که کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم بیشترین توجه را دارا می‌باشد.

تحولات جهانی، از جمله گسترش روزافزون دامنه ارتباطات به یاری پیشرفت‌های علمی و فناوریانه باعث به هم پیوستگی و درهم تنیدگی مسائل جهانی شده است و این وضعیت جدید اقتضات و الزاماتی را در همه حوزه‌های تأثیرگذار انسان و در ابعاد فردی و اجتماعی به دنبال داشته و آموزش و پرورش به شکل عام و حوزه‌های برنامه درسی به شکل خاص نیز از این امر برکنار نبوده و نیستند و با توجه به اینکه آموزش و پرورش بشدت تحت تأثیر رویکردهای جهانی قرار دارد، انتظار می‌رود که آموزش و پرورش با تغییرات اجتماعی-سیاسی و اقتصادی در سطح ملی و بین‌المللی متناسب، همسو و هم‌جهت باشد و با عنایت به اینکه جهانی‌شدن و حرکت دنیای سنتی به سمت دنیای مدرن مهم‌ترین عامل شکاف نسلی است، ضرورت پرداختن به این مؤلفه و شاخص‌های آن دو چندان می‌باشد.

اجتماعی انتظار می‌رود که محتوای این کتب به طور مؤثری بر این مؤلفه و شاخص‌های آن تأکید داشته باشند.

توجه به مؤلفه ارزش‌های علمی-نظری با استفاده از شاخص‌های: استدلال و حقیقت‌جویی، خردمندی و تفکر، انتقادنگری و سازمان‌دهی معرفت در کتب مطالعات اجتماعی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

با توجه به یافته‌ها به مؤلفه علمی-نظری در کتب مطالعات اجتماعی ابتدایی توجه کافی شده است، به طوری که کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم بیشترین توجه و کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم کمترین توجه را دارا می‌باشد.

همچنین با توجه به دیگر یافته‌ها ضریب اهمیت مؤلفه ارزش‌های علمی، نظری 0/166 می‌باشد که نشان می‌دهد از ضریب اهمیت نسبتاً خوبی برخوردار است و با عنایت به عصر تکنولوژی و رشد سریع علم و تأثیر اساسی تغییرات علمی و تکنولوژیکی در ایجاد شکاف نسل‌ها و ضرورت رشد قوه تفکر و انتقادنگری در نسل جدید و با توجه به تأثیر بسزای کتب مطالعات اجتماعی در رشد و انتقال قوای مذکور و معرفی دنیای جدید علمی، انتظار می‌رود که کتب مذکور به طور جدی و گسترده به این امر بپردازند.

توجه به مؤلفه ارزش‌های دینی و مذهبی با استفاده از شاخص‌های: باورهای قدسی، پرهیزگاری؛ وحدت‌جویی، صداقت و درستکاری در کتب مطالعات اجتماعی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

با توجه به یافته‌ها به مؤلفه ارزش‌های دینی و مذهبی در کتب مطالعات اجتماعی ابتدایی توجه متوسط شده است، به طوری که کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم بیشترین توجه و کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم و چهارم کمترین توجه را دارا می‌باشد.

همچنین با توجه به دیگر یافته‌ها ضریب اهمیت مؤلفه ارزش‌های دینی و مذهبی 0/160 می‌باشد که نشان دهنده متوسط بودن ضریب اهمیت آن است. با عنایت به اینکه قرن حاضر را دوران تحول و تزلزل ارزش‌ها نامیده‌اند و در جوامع کنونی مفاهیم ارزشی اعتبار خود را از دست داده‌اند و با عنایت به وظیفه اساسی هر فرهنگ در زمینه پرورش اجتماعی و تعلیم معیارهای اخلاقی و مذهبی و قراردادن در جامعه‌ای با فرهنگ غنی اسلامی و نقش و تأثیر بسزای مذهب و دین در انسجام روابط و پایدار نمودن عقاید و دیدگاه‌ها و از آن سوی نقش آموزش و پرورش در انتقال میراث فرهنگی و مذهبی، انتظار می‌رود که تأکید برنامه درسی دوره ابتدایی و بخصوص محتوای کتب مطالعات اجتماعی بر مؤلفه ارزش‌های مذهبی و دینی بسیار پررنگ و برجسته باشد.

منابع

- معیدفر، سعید، (1387)، «جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران»، تهران: نشر نور علم.
- منصوری، علی، و فریدونی، آریتا، (1388)، تبلور هویت ملی در کتب درسی بررسی محتوایی کتاب فارسی دوره ابتدایی. مطالعات ملی، 10(2)، 67-73
- میرساردو، طاهره و صداقت، مستوره، (1388)، نقش نهادهای اجتماعی، خانواده و زنان در پیوند نسل‌ها. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- Aghajari, S. (2012). "Generations break - generational blockage [collection of articles]. A look at the phenomenon of generational break". In collaboration with Ali Akbar Alikhani. Tehran: University Jihad Humanities and Social Sciences Research School.[Persian]
- Jarrott, S. E. (2010). Programs that affect intergenerational solidarity. *Intergenerational solidarity: Strengthening economic and social ties*, 113-127.
- kafashi, M. (2015). A Survey on Effective Social and Cultural Factors in Generation Gap in Tehran. *Quarterly Journal of Women and Society*, 6(21), 67-86.[Persian]
- Newman, S., & Hatton-Yeo, A. (2008). Intergenerational learning and the contributions of older people. *Ageing horizons*, 8(10), 31-39.
- Rashidi, Z. (2017). Analyzing the state of educational quality in Iranian universities and providing solutions for its improvement, Higher Education Research and Planning Institute.[Persian]
- آزادارمکی، تقی و غفاری، غلامرضا، (1383)، جامعه‌شناسی نسلی، تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی.
- افلاکی‌فرد، حسین، میرشاجعفری، سید ابراهیم، سعادت‌مند، زهره و کشتی‌آرای، نرگس، (1392)، شکاف نسلی و انتزاع ابعاد تربیت بین نسلی در قلمرو برنامه درسی: یک مطالعه کیفی. دوماهنامه علمی - پژوهشی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، 4(15)، 217-248.
- آقامحمدی، جواد و اسدی، سودابه، (1398)، واکاوی ابعاد و مؤلفه‌های شاخصه هویت ملی در اسناد تحولی آموزش و پرورش ایران. سیاست‌های راهبردی و کلان، 7(27)، 454-471.
- پناهی، محمدحسین و علویون، سیدهدادی، (1397)، فاصله نسلی در ایران: فراتحلیل و نقد تحقیقات پیشین. فصلنامه علمی مطالعات میان فرهنگی، 13(36)، 17-147.
- تاجیک، محمدرضا، (1381)، جامعه ایرانی و شکاف میان نسل‌ها، فصلنامه راهبرد، 10(4)، 264-282.
- توکلی، مهناز، (1378)، «بررسی‌سیستم ارزش‌های دو نسل دختران (نسل انقلاب) و مادران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
- ربانی، رسول و صفایی‌نژاد، فتحیان، (1384)، فاصله نسلی با تأکید بر وضعیت دینداری و ارزش‌های اجتماعی: مطالعه موردی شهر دهدشت، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، 21(2)، 147-171
- ساروخانی، باقر و صداقتی‌فرد، مجتبی، (1388)، شکاف نسلی در خانواده ایرانی؛ دیدگاه‌ها و بینش‌ها، پژوهشنامه علوم اجتماعی، 3(4)، 7-31
- سهراب‌زاده، مهران، (1388)، مقایسه ذهنیت نسلی و بین‌نسلی در نسل‌های دانشگاهی پس از انقلاب اسلامی. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، 2(4)، 263-294.
- مددپور، محمد، (1382)، صورت‌های‌نوعی گسست نسلی و فرهنگی، گسست نسل‌ها، تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.